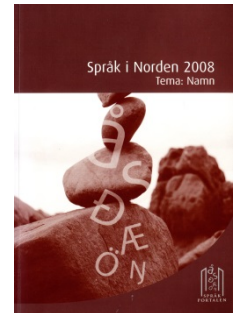

Sprog i Norden

Titel: Kvenske stedsnavn i Nord-Norge
Forfatter: Irene Andreassen
Kilde: Sprog i Norden, 2008, s. 189-203
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Forfatterne og Netværket for sprognævnene i Norden

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Kvenske stedsnavn i Nord-Norge

Irene Andreassen

Det kvenske navnetilfanget i Nord-Norge er gammelt; de eldste dokumenterte stedsnavna er fra 1500-tallet. På 17- og 1800-tallet vokste den kvenske befolkninga, noe som kom til å prege stedsnavnkulturen i nord. Det kvenske navnetilfanget består dels av navn som er felles med navnetilfanget på svensk og finsk side av grensa, fra de områda folk flytta fra, dels av nytt tilfang pga. nye ressursutnytinger og språkkontakt med samisk og norsk. Kvenske stedsnavn har vern etter lov om stadnamn, men det er likevel til nå få navn som er kommet med på kart, og enda færre på vegskilt.

Begrepet *kven* er et svært gammelt skandinavisk begrep, som tidvis har vært, og stadig er, et omdiskutert begrep. Dette skyldes i hovedsak at begrepet ikke tradisjonelt har vært et inngruppenavn, og at det i fornorskningstida (ca. 1860–1940) fikk en negativ valør. Det eldste skriftlige belegget er allerede fra slutten av 800-tallet, i den såkalte Ottars beretning; der forekommer den gammelengelske formen *cwenas*. I norrønt har vi formene *kvenir* og *kvænir*, for eksempel i Egilssaga, som er nedtegna på 1200-tallet. I dag har etnonymet *kven* referanse til én av de fem nasjonale minoritetene i Norge.

Kvensk bosettingshistorie

På bakgrunn av arkeologiske funn, stedsnavnmateriale og skriftlige kilder rekner man med at enkelte kvener og kareler bodde i Nord-Norge allerede i seinmiddelalderen. Kvenene deltok på de store markedene på Nordkalotten, også ute ved ishavskysten. Ifølge de eldste skattemanntalla fra 1500-tallet hadde en del kvener slått seg ned i fiskeværa. De svært gamle kontaktene gjennom sesongvandringer mellom kyst og innland på Nordkalotten var en viktig forutsetning for seinere kvensk bosetting i Nord-Norge. Kvenene kom fra dagens Nord-Finland og fra finskspråklige områder i Nord-Sverige. I de første fasene flytta folk hovedsakelig pga. mangel på dyrkingsjord på hjemplassene. På norsk side av grensa, i Lyngen,

Reisadalen, Alta, Porsanger og Tanadalen, fortsatte livet for innlandsbøndene nesten som før med jordbruk i småskala, ressursutnyttning i utmark og elvefiske, og med fjordfiske som nytt livselement. Innlandsbøndene og -fiskerne som slo seg ned i Nord-Norge, valgte områder som så godt som mulig tilsvarte natur- og næringsforhold i utreiseområdene; slik passa for eksempel Nordreisa og Alta ypperlig; her var det gode muligheter både for laksefiske, jordbruk, skogsdrift og tjærebrenning. Andre steder i Nord-Norge, for eksempel ved Varangerfjorden, var det heller karrige vilkår for jordbruk pga. til dels arktiske forhold. Avhengigheten av fjord- og bankfiske var derfor desto større. Folk som flytta utover 1800-tallet, var i hovedsak arbeidssøkere til fiskeriene og fiskeindustrien (Varanger), men også til gruveindustrien (Alta). Noen steder på norsk side blei kvenene assimilert i den samiske befolkninga, som for eksempel i Karasjøk, Kautokeino og Tana, mens de ytterst på kysten etter hvert gikk opp i den norske befolkninga.

På 17- og 1800-tallet økte den kvenske bosettinga. I 1875 var for eksempel 25 % av befolkninga i Finnmark kvensk, i Troms 8 %. I Vadsø by utgjorde kvenene nesten 60 % av befolkninga i 1870. Vi vet ikke hvor mange som definerer seg som kvener i dag; det er ikke utført folketellinger som registrerer etnisitet etter 1930. Vi må ty til andre undersøkelser, som for eksempel en undersøkelse om hjerte- og karsykdommer i Troms og Finnmark, utført av Universitetet i Tromsø i 1987-88. Denne undersøkelsen hadde også med spørsmål om folks oppfatning av egen etnisk tilhørighet. Finnmarksdelen blei publisert, og den viste at over 18 000 personer i aldersgruppa 20-62 år svarte at to eller flere besteforeldre var av finsk ætt. Dersom en regner med personer over og under denne aldersgruppa, er det ikke urimelig å anslå at antallet personer i Finnmark som regner seg som kvener, utgjør om lag 1/3 av befolkninga (Westlund & Søgaard 1993; Niemi 2002). Europarådet kritiserte Norge så seint som i juni 2007 for manglende statistikker over sine nasjonale minoriteter med følgende ordlyd:

The lack of reliable statistics on the situation of the various groups and the insufficient participation of their representatives in decision making hinder the action taken by the authorities in the fields concerned, and the authorities' initiatives are not always suited to the minorities' views.

(Resolution CM/Res CMN (2007) 11 on the implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities by Norway.)

Språkforhold

Allerede fra utflyttingsområda var folk vant med flerspråklighet, det vil si finsk og samisk, og i noen grad svensk språk. I Norge blei kvensk et minoritetsspråk, sett fra et nasjonalt synspunkt, men i mange bygdesamfunn i Troms og Finnmark var ikke kvensk eller samisk i en minoritetssituasjon. Kvensk språk har i hovedsak vært brukt som et muntlig språk i lokalmiljøa. Språket var lenge forbudt i skolen. Etter en overgang med individuell og samfunnsmessig kvensk-norsk tospråklighet eller kvensk-samisk-norsk trespråklighet, så er bruken av kvensk som dagligspråk gått sterkt tilbake, og språket er nå svært trua. Parallelt med denne utviklinga ser vi en voksende interesse for å lære både kvensk og finsk i skolen, og til å revitalisere kvensk, dvs. ta språket i bruk på nye områder. Et eksempel på det siste var det da over 40 personer starta på et helt nytt deltidsstudium i kvensk på Universitetet i Tromsø i 2006. En viktig politisk beslutning i forkant av opprettelsen av dette studiet var det at kvensk fikk status som eget språk i 2005, etter å ha tidligere vært betrakta som en finsk dialekt. I 2007 kom Kvensk institutt i Børselv, Porsanger i drift. Dette er et nasjonalt institutt for kvensk språk og kultur. Samme år blei Kvensk språkråd oppretta, og arbeidet med å standardisere kvensk er nå i gang.

Kvenske stedsnavn

De eldste dokumenterte kvenske stedsnavna, er fra slutten av 1500-tallet. I svenske skattelister finner vi navneformer som for eksempel "Nauono fiordh" fra 1586 (Bjørklund 1985:37). I dette navnet er hovedleddet, her skrevet som -uono, identisk med kvensk og finsk *vuono* 'fjord'. Vi rekner med at nedtegrerne, som var skatteinngrevere for svenskekongen, har gjengitt en kvensk navneform på fjorden. Det samiske fjordnavnet er *Návuonna*, og det kvenske parallellnavnet skriver vi i dag som *Naavuono*. Fjordens norske navn er *Kvæningen*. Fra Finnmark finner vi "Lemmijocki" i svenske skattelister fra 1595 (Rygh 1924). I dag er den vedtatte skrivemåten til dette kvenske stedsnavnet *Lemmijoki*, og parallellnavn på samisk og norsk er *Leavdnja* og *Lakselv*.

Kvenske stedsnavn har i dag utbredelse i mange kommuner i Troms og Finnmark. Det har også vært kvenske bosettinger lenger sør i Nord-Norge, men disse er tidlig assimilert i andre folkegrupper, og dessuten bodde disse kvenene såpass spredt at de neppe har etterlatt seg minner i form av levende stedsnavn som er kjent i dag.

Varanger, Vardø, Vadsø, Tana, Nesseby, Alta, Kvænangen, Kåfjord, Nordreisa, Storfjord og Lyngen. Kopier av samlingene finnes på Universitetet i Tromsø og ved Kvensk stedsnavntjeneste i Alta. Det finnes også private navnesamlinger i Norge, og en del navn i offentlige arkiv, for eksempel i kommuner. Det er mye ugjort i forhold til registrering og innsamling av kvenske stedsnavn, og samtidig er dette ei hastesak, fordi det er eldre folk som har navnekunnskaper. Mange steder vil det allerede være for seint å finne informanter med språkkunnskaper.

Forskning på kvenske stedsnavn er et forholdsvis magert felt. Før 1980-tallet finnes det bare noen få mindre arbeid, for eksempel skrev Martti Rapola (1940) om opprinnelsen til kun ett kvensk stedsnavn, nemlig *Jyykeä* (jf. lokal uttale *Yy-keä*). I åra 1984–87 foregikk det innsamling av norske, samiske og kvenske stedsnavn i forbindelse med prosjektet *Stadnamn i trespråklege område i Nord-Troms*. Prosjektet var finansiert av Norges allmennvitenskapelige forskningsråd. På bakgrunn av det innsamla navnematerialet blei det skrevet hovedoppgaver og flere fagartikler. Ennå er likevel forskningsfeltet nærmest ei upløyd mark, samtidig som det ikke er mangel på forskningstema.

Stedsnavn i flerspråklige områder

I enkelte områder som har kvenske stedsnavn, har vi i tillegg til norske og nord-samiske navn også østsamiske, eller skoltesamiske, navn, og dessuten russiske navn. Jeg sikter her til det gamle Fellesdistriktet, der siste grensetrekking skjedde i 1826 og førte til at Sør-Varanger blei en del av Norge. I tabellen her finner vi eksempel på ei øy i Sør-Varanger som har navn og navnevarianter å hele seks språk.

ØST-SAMISK	NORD-SAMISK	KVENSK	FINSK	NORSK	RUSSISK
Tålm	Dálmát	Kålmeä	Tålmen Taalman	Kjelmøya	Ostrov Tolmeia

Samisk og finsk, som begge er finsk-ugriske språk, har hatt tett kontakt i flere tusen år. Språka har mye felles ordforråd, og de har påverka hverandre både med hensyn til betydning av gamle fellesord, og i forhold til direkte lån mellom språka. Det er ikke alltid lett å vite hva som er felles gammelt språkmateriale og hva som er lån mellom disse slektsspråka. Jo lenger nord vi kommer, dess mer ser vi til denne språkkontakten. Stedsnavn og terrengnavn er felt der kontakten er svært tydelig. (Söderholm 1986.) Den flerspråklige situasjonen mange steder i det tradis-

jonelle kvenske bosettingsområdet kommer altså veldig godt til syne i stedsnavntilfanget vårt. En plass kan altså ha navn både på kvensk, samisk og norsk.

Eksempel på flerspråklig navnebruk i Nord-Norge i dag

OBJEKT	KVENSK	NORDSAMISK	NORSK
bygd	<i>Saukkonen</i>	<i>Čávkos</i>	<i>Oteren</i>
bygd	<i>Yykeänperä</i>	<i>Ivgubabta</i>	<i>Skibotn</i>
fjord, kommune	<i>Kaivuono</i>	<i>Gáivuotna</i>	<i>Kåffjord</i>
bygd	<i>Rässikäinen</i>	<i>Reaššegeahči</i>	<i>Sørkjosen</i>
fjord, bygd	<i>Rässivuono</i>	<i>Reaššvuotna</i>	<i>Rafsbotn</i>
bygd, kommune	<i>Kaarasjoki</i>	<i>Kárášjohka</i>	<i>Karasjok</i>
bygd	<i>Ryssämarkka</i>	<i>Čuđegieddi</i>	<i>Kistrand</i>
bygd	<i>Punakas</i>	<i>Bonjákas</i>	<i>Bonakas</i>
by, kommune	<i>Vuorea</i>	<i>Várggát</i>	<i>Vardø</i>
bygd, fjord	<i>Reisivuono</i>	<i>Reaisavuotna</i>	

Vanligvis arbeider vi med gamle, tradisjonelle stedsnavn. Men for kort tid siden var vi med på ei ny navnesetting, altså en "navnedåp". Bakgrunnen var at det for et par år siden ble oppdaga en fjelltopp på 1175 m i Øksfjordjøkelen i Vest-Finnmark. Denne fjelltoppen er nå den høyeste i Finnmark, men den mangla altså navn. Det blei arrangert en navnekonkurranse for et norsk navn i 2005, og Loppa kommune, der fjelltoppen er, ba også om samisk og kvensk navneforslag. Den nyoppdaga fjelltoppen har nå følgende vedtatte navn på tre språk:

Loppatinden – Láhppičohka (samisk) – Lappeanlaki (kvensk)

Minoritetsnavn på kart – en historikk

I 1773 blei Norges Geografiske Oppmålinger (NGO) (seinere Statens kartverk) oppretta for militær og topografisk oppmåling. Institusjonen lå under Forsvardepartementet fram til 1912. Da kartlegginga starta i Finnmark, skreiv Forsvardepartementet i sine instruksjer til NGO:

[...] samtlige fremmede Stedsnavne på det nye Kart bliver ombyttede med de navne, som de allerede har i de norskes Mund, eller om saadant for enkelte Fjeldtoppes og Elves vedkommende endnu savnes, at de ialfald oversettes, og det tilsvarende norske Navn bliver det oprindelige medens det fremmede settes i Parantes. (Brev fra Forsvarsdepartementet til NGO, 1886.)

Seinere, utover 18- og 1900-tallet, kom det flere liknende instruksjer til NGO om å oversette eller utelate minoritetsnavn.

Når minoritetsnavn forsvant fra kart og offentlig bruk, så var det altså ikke bare et resultat av ei "naturlig utvikling", men også pga. den rådende minoritetspolitikken. I dag ser vi på mange måter følgene av de gamle instruksene, og særlig hva angår skjebnen til kvenske navn. I 1922 skulle NGO lage et nytt kartblad for Svanvik i Sør-Varanger (Æ 6 Svanvik). Dette var en liberal periode mht. behandling av samiske navn; man fant ingen grunn til å omdøpe eller fornorske dem. Men kvenske navn skulle ikke med; forklaringa var at kvenene var innvandrere. I Instruks for målebordsmåling av 1937 står følgende som angår kvensk:

Finske (kvænske) navn medtas ikke på kartet når topografen har sikkerhet for at navneformen er ren finsk (kvænsk). I tvilstilfelle påføres navnet efter samme regler som for lappiske navn bestemt. Finske (kvænske) navn som utelates efter ovenstående regel, føres på kalk og leveres sammen med kartet.

Den nevnte kalken skal være forsvunnet.

På 1950-tallet begynte NGO å produsere topografiske kart i målestokk 1:50 000, og man tar som prinsipp, og systematisk, med samiske stedsnavn som er brukt blant lokalbefolkninga, og bruker også navnekonsulenter (Thor Frette, Knut Bergsland) i arbeidet. Det blir gjort et stort og viktig arbeid med å systematisere samiske navn i arkiv og få dem på kart. Den metodiske sida av innsamlingsarbeidet blei forbedra med bruk av kassettopptakere fra ca 1970.

De kvenske stedsnavna var slett ikke samla inn og brukt like systematisk på kart. Det skulle ennå gå mange år før kvenske navn kom på kart i noe større omfang. Først i 1994, noen år etter at lov om stadnamn var trådt i kraft, blei det produsert 4 kartblad i Porsanger som hadde stedsnavn på alle lokale tre språk. Det hører med til historia at Forsvaret, som betalte mye for kartproduksjonen, stoppa videre produksjon av flerspråklige kart; man ville ikke ha mer enn ett navn på hvert objekt. Det blei gitt dispensasjon fra lov om stadnamn, og ei tid blei det produsert to sett med kart, ett sivilt og ett militært. Dette systemet blei imidlertid kostbart; Statens kartverk prøver å unngå produksjonen av to sett kart. Nesten

hele serien Norge 1:50 000 for Troms og Finnmark er i det siste revidert, men det er likevel begrensa med kvenske navn man har rukket å få med på disse karta. Hovedårsaken er at det er meget tidkrevende å få vedtatt minoritetsnavn; det vil ta mange år før neste revisjon der kart i denne serien har med kvenske navn der det er naturlig.

Lov om stadnamn og flerspråklig navnebruk

Den 1. juli 1991 trådte lov om stadnamn i kraft, og revidert lov om stadnamn tar til å gjelde fra 1. august 2006. Jeg viser til artikkelen av Terje Larsen i denne årboka (s. 125) for en grundigere gjennomgang av loven.

Hva har siden skjedd med hensyn til synliggjøring av kvenske stedsnavn siden loven begynte å virke? I Sentralt stedsnavnregister (SSR) er det i dag nærmere 1.100 kvenske stedsnavn som er behandla etter loven. Det finnes ca. 10 vegskilt – alle kun i Finnmark – med trespråklige navn. Til nå er det bare ett trespråklig kommuneskilt, i Porsanger. Statens vegvesen bruker gjerne økonomi som argument mot å skilte med minoritetsnavn, noe de etter loven plikter å gjøre.

Foto: Kurt Johnsen

Regelen om offentlig bruk av kvenske og samiske stedsnavn er nå sterkere presisert i formålsparagrafens andre ledd: "Lova skal sikre omsynet til samiske og kvenske stadnamn i samsvar med nasjonalt lovverk og internasjonale avtalar og konvensjonar. "I den nye forskriften, § 7 Bruk av fleirspråklege namn, står det at "Dersom eit namneobjekt har samisk og/eller kvensk namn i tillegg til eit norsk-språkleg namn, og namneformene er i bruk blant folk som bur fast på eller har næringsmessig tilknytning til staden, skal begge eller alle namna brukast". Dette er vel og bra, men krav om fast bosetting eller næringsmessig tilknytning er etter mitt syn for strengt, og kan muligens stå i strid med formålsparagrafen om navnevern. Videre står det at: "Ved fastsetjing av rekkjefølgja skal ein ta omsyn til språkbruken på staden. I forvaltningsområdet for samisk skal rekkjefølgja vere samisk, norsk, kvensk." Og endelig: "Der det av praktiske årsaker er særskilt vanskeleg å bruke fleire namn, skal det ved valet mellom norsk, samisk og kvensk leggjast vekt på kva for eit namn som har lengst tradisjon og er best kjent på staden." Passusen "av praktiske årsaker" er en uheldig formulering som, til tross for allment gode hensikter i loven og i internasjonale konvensjoner som Norge har ratifisert, fører til at de kvenske navna har svakest vern. Statens kartverk, på si side, opplyser at de ikke har hatt problem med å få plass til to- og trespråklige navn i sin produksjon.

Normering av kvenske stedsnavn

Hovedregelen er at man følger samme rettskrivingsprinsipp som i finsk, men utgangspunktet er den lokale kvenske dialektuttalen. Kvensk har i tillegg to egne bokstaver, nemlig *đ* og *š*, som for eksempel i *Härkäpabđankoppa* (Porsanger) og *Šorovaara* (Kvænangen). I normeringa forsøker man å tilstrebe regionale samleformer, dersom det ikke skulle bryte for mye mot lokal og nedarva uttale. For eksempel finnes det mange navnevarianter av et ord som betyr '(skogbevokst) slette, mo': *kolpano*, *kolpeno*, *kuolpano*, *kuolppuna*. Flere navn er nå normert med skrivemåten *kuolpano* i hovedleddet, for eksempel *Laattarinkuolpano* i Alta. Skrivemåten *kuolpano* er valgt, fordi den finnes i andre kvenske dialekter.

Skogfinske navn på Østlandet kan ifølge lov om stadnamn tilpasses norske rettskrivingsprinsipp.

Hva forteller de kvenske stedsnavna?

De kvenske stedsnavna forteller om bosetting og arbeid, kulturliv og tenkemåte gjennom flere hunder år. I tillegg til at mange kvenske navn, særlig på store fjell

og fjorder, er "overtatt" fra samisk og tilpassa kvensk både fonologisk, morfologisk, syntaktisk og semantisk, så finnes det også mange sjølstendige navnelaginger. Spesifikt kvenske navn oppsto pga. nye språkkontakter, nye naturforhold og nye næringstilpassinger. Et typisk eksempel er navnet på et skjær i Vadsø kommune, *Kopelaassa*. Utmerkingsleddet *Kope-* er lånt fra norsk kobbe, sel, og hovedleddet *laassa* 'båe, skjær i sjøen som er delvis synlig ved fjære sjø' er lånt fra samisk *lásis*.

Men det er klart at navnetradisjoner fra utflyttingsområda i Nord-Finland og Tornedalen også blei videreført i Norge. Vi har mange stedsnavn i Nord-Norge som vi kan kalle allmennfinske, f.eks. *Mustajoki* ('Svartelva'), *Kuivakoski* ('Tørrfossen') og *Petäjäsaaari* ('Furuholmen') i Alta, og *Kiviniemi* ('Steinneset') i Kåfjord i Troms. En del av navnetilfanget kan vi kalle "nordkalottnavn", ettersom disse navna eller navneledda har utbredelse i de nordlige områda av Finland, Sverige, der kontakten med samisk allerede var gammel. I denne kategorien finner vi navn som bl.a. har utmerkingsledd som *-jänk(k)ä* 'myr' og *-vaara* 'fjell', for eksempel navnet *Kortejänkkä* i Nordreisa og *Alkkasvaara* (no. Tanafjellet) i Tana.

Kvenene hadde ei noe annerledes tilpassing av sin kultur enn for eksempel sine sjøsamiske naboer, de hadde dermed behov for andre typer navn. Bruk av slåttemark og skog blei betydelig effektivisert, av den grunn blei det behov for ny navnegiving. Gode eksempel har vi i stedsnavn med utmerkingsleddet *Heinä-* 'gras, høy'. Navn med dette utmerkingsleddet finner vi på elver (*Heinäjoki*), krattskog (*Heinäruoto*) og myrer (*Heinäjänkkä*), dvs. områder der man har slått gras. De norske og samiske parallellnavna kan ha helt andre utmerkingsledd; for eksempel er de samiske og norske parallellnavna til *Heinäjoki* utfor Vadsø henholdsvis *Idjajohka* ('Nattelva') og *Storelva*.

Det finnes tusenvis av kvenske slåttensnavn i Troms og Finnmark. Mange av disse har *-niitty* eller *-kettä* 'eng' som hovedledd og personnavn som utmerkingsledd, etter eierne, for eksempel *Hakalanniitty* i Vardø kommune og *Itteiininniitty* i Vadsø kommune og *Kustunniitty* (no. Gustavslåtta) i Lyngen. Fra Alta har vi slåttensnavn som *Kurkkionniitty* (*kurkkio* 'foss') og fra Tana *Färikenettä*. I Kvæningen har det noe eksotiske kvinnenavnet Lavina gitt navn til *Lavinankettä*. I Porsanger har vi slåttensnavnet *Matarakettä*. Dette navnet har også en fornorska form, Farvegressjord. Utmerkingsleddet *Matara-* er navn på en plante som har vært nytta til plantefarging; det er sannsynligvis snakk om *Galium boreale*, som på norsk kalles bl.a. kvitmaure. Rota til denne planten har vært brukt til rødfarging av ull.

Også hovedledd som *-pelto* 'åker' forekommer i jordbruksnavn, som for eksempel *Hiltusenpelto* i Kvæningen, altså 'Hiltunen sin åker'. Enkelte slåttensnavn

har utmerkingsleddet *-aita* 'gjerde', som *Kustunaita* og *Pekunaita*, der utmerkingsledda er hhv. Kustu (Gustav) og *Pekku*, sistnevnte hadde det mer offisielle navnet Peder Nilsen. Begge stedsnavna er fra Lyngen.

I alle fall i Lyngen, Nordreisa, Alta og Sør-Varanger kommuner, der det vokser skog, finner vi stedsnavn som forteller om tidligere tjærebrenningstradisjoner. Dette er navn som alle har utmerkingsleddet *Terva-* 'tjære', som for eksempel *Tervabauta* og *Tervabauat* 'Tjæregroft(ene)' i Lyngen og Alta.

Torv var mye brukt både som byggemateriale og som brensel. Ifølge navnearkivet er navn med utmerkingsleddet *Turve-* 'torv' registrert i Varanger, jf. *Turvejoki* (norsk parallellnavn: Thomaselv), *Turvejätkkä*, *Turvejärvi*, *Turveharju* i Vadsø kommune, *Turvesaari* og *Turvelampi* i Sør-Varanger, *Turvejätkkä* og *Turvetjätkkä* i hhv. Alta og Kåfjord, Troms.

Navn beskriver også andre og nyttige naturforhold, for eksempel at en plass eller ei myr er bærrik, som *Hillajätkkä* (Kvænangen og Vadsø) og *Hillakuru* i Tana. Utmerkingsleddet *hilla* betyr 'multe'. Fra Kåfjord forteller navna *Mustikka-törmä* og *Puolatörmä* at det vokser rikelig med hhv. blåbær og tyttebær i de bakkenene.

Tidligere blei det brukt fjæremark som agn til å egne lina til linefiske. Enkelte plasser var det spesielt gode forekomster av denne typen agn; det ser vi i stedsnavn som *Matoniemi* ('Makkenes') og *Matokoppa* ('Makkvika') i Varanger. Navn på fiskeplasser og fiskemed er sjølsagt også viktige semantiske felt i den kvenske navnetradisjonen. I Varangerfjorden har vi mange fiskeplasser med hovedledda *-pakki* og *-krunni*, begge lånt fra norsk. Utfor Skallelv, Vadsø kommune, er det en god kokfiskplass som kalles *Kumpulanpakki*. Utmerkingsleddet er et personnavn, *Kumpula*, sannsynligvis fordi akkurat personen Kumpula fiska mest på denne bakken. Det er innlysende at på en fiskeplass som kalles *Saitapakki* er det godt om sei (*saita*), mens man på *Hyyssäkrunni* har større sjanser for å få hysa (*kolje*). I Porsanger, Kvænangen og Lyngen er appellativet for grunn, baa bl.a. *-poto*, som er et lydlig lån fra samisk *boaddu*, som igjen er et nordisk lånord i samisk. I Kvænangen har vi *Taaropoto*. Navn på grunner i sjøen har ofte også *-matala* som hovedledd, for eksempel *Arisenmatala* i Kvænangen. Områder eller felt for trålefiske, har hovedleddet *-feltti*; et av de viktigste trålerfelte i Varanger kalles *Varenkinfeltti*.

Laksefiske har vært en viktig kvensk næring, og i mange lakseelver brukes også i dag de kvenske navna på fiskeplassene. Det er klart at mange navn er glemt og andre oversatt til norsk, men mange navn har likevel overlevd. I Alta-elva finnes det enspråklige kvenske navn i bruk også i dag. Historikeren Jens Petter Nielsen fra Alta gir følgende forklaring til dette:

De kvenske navnene på fiskeplassene har vært av det seigere slaget og dominerer fremdeles navnefloraen langs elva. Det har sin forklaring i at kvensk var det toneangivende språket i Altadalen på 1700- og 1800-tallet, og helt fram til andre verdenskrig var det mye brukt som "elvespråk" under laksefisket. (Nielsen 2001:194)

Navn på populære fiskeplasser i Altaelva, *Alattionjoki*, er for eksempel *Mikkeli* og *Parila*, hvorav sistnevnte betyr 'jernstativ for lysterild', et navn som forteller om tidligere tiders fiskemetoder. En populær fiskeplass i Reisaelva er for eksempel *Saarisuannonkuoppa*. I Børselva kalles en fiskekulp for *Karbakkasuvanto*; der vokser det kronglefuru, og den har gitt navn til kulpen. I en liten foss i Skallelva, *Kallijoki*, har det før vært fiska med ruser, nå er bare selve navnet tilbake av den tradisjonen, nemlig *Mertakoski*.

De kvenske navna forteller ikke bare om arbeid, næringer og tradisjoner osv., men også om artige hendelser, fantasi og humor. I Lyngen finner vi også stedsnavnet *Pirunpaisti*, dvs. 'Tykjesteika'. Dette er en liten bakke som har form som ei steik, men hvorfor han tykje, eller fanden sjøl, har fått navnet sitt her, kunne ingen informant si noe bestemt om. I Vadsø er det en bekk som har fått det vi kan kalle et "underbuksenavn", ettersom den kalles *Äijänkyrpä*. *Äijä* betyr 'gubbe' og *kyrpä* er betegnelse på den mest mannlige kroppsdelene. Navnet er forklart slik: "En veldig liten bekk der det likevel alltid er vann. Der er et høgt fossefall der det renner akkurat såpass mye som når en voksen mann pisser." [Min oversettelse.] Denne bekken har også et mer "pynta" navn, nemlig *Äijänjoki* ("Gubbe-elva").

Fra bl.a. Alta og Porsanger har vi eksempel på navn med mange ledd, for eksempel slåttensnavnet *Maabeinäkentänruto* i Alta. Folk i Porsanger må ha god tid for å uttale et navn som *Pato |kođan |mukan |mellan |suvanto*. Navnet er sammensatt slik, rekna opp bakfra, og med hvert ledd i grunnform: *suvanto* 'kulp', *mella* 'sandmæl', *mukka* 'bukta i elva', *kota* 'gamme' og *pato* 'stengsel (for laksefiske)'. I etterkrigstida er det kommet ei strømlinje her, så nå er navnet forkorta til det mer prosaiske *Linjasuvanto* ('Linjekulpen').

Om stedsnavn og lånestrategier

Det finnes mønster for hvordan navn lånes fra et språk til et anna språk. De grunnleggende mønstra er langt på veg universelle, men varierer også fra navnekontakt til navnekontakt, avhengig av graden av tospråklighet og strukturen i kontaktspråka. Mange steder i Nord-Norge er det nettopp samisk som har vært det egentlige kontaktspråket til kvensk (Söderholm 1986), og mange nye topogra-

fiske appellativ som er karakteristisk for kysten, er lånt fra de sjøsamiske kontakt-dialekter til kvensk, for eksempel det allerede nevnte samisk *lásis* > kvensk *laassa* 'skjær i sjøen som er delvis synlig ved fjære sjø, og som det kan flø helt over', og samisk *gohppi* > kvensk *koppa* 'bukta i sjøen'. Men også kontaktspråket norsk er tydelig i det kvenske navnematerialet, vel mest i områder med nyere kvensk bosetting, for eksempel i Varanger. De ulike lånemåtene mellom samisk, kvensk og norsk kan en noe forenkla klassifisere i tre kategorier.

1) Oversettingslån, eller semantisk identiske navnepar. Dette kan være ei problematisk gruppe, fordi en ikke på grunnlag av ytre kriterier kan vite hvilket språk som er långiverspråk og hvilket som er låntakerspråk, eller om vi overhodet har med lån å gjøre. I prinsippet kan jo navnegivere på forskjellige språk komme til semantisk identiske resultat uavhengig av hverandre, spesielt enledda navn kan tolkes på den måten, som for eksempel samisk *Guoika*, kvensk *Koski* og norsk *Fossen*. Men denne navnetypen er ikke vanlig når det gjelder navn som brukes av en større navnebrukergruppe; sannsynligheten for at vi har med navnelån å gjøre er ganske stor. (Söderholm 1986.) Eksempel på oversettingslån har vi i bynavna *Vadsø – Čáhcesuolu – Vesisaari* og *Kirkenes – Girkonjárga – Kirkkoniemi*. Sistnevnte by fikk sitt norskspråklige navn på 1860-tallet da ei ny kirke blei reist her. (Paulsen 1987.)

2) Lydlig tilpassa lån, eller helintegreerte navn. Dette er navn som er blitt lydlig, eller fonologisk, tilpassa låntakerspråket. Mellom samisk og kvensk skjer dette normalt med enledda navn. (Söderholm 1986.) Et eksempel på slike lånenavn er følgende: samisk *Ádjit* > kvensk *Aadjekka* (ikke normert navn), som er navn på et fjell i Lyngen. På norsk kalles fjellet *Addjekk*. Andre eksempel på lydlig tilpassa lån har vi i det kvenske bygdenavnet *Punakas* i Tana, som er et integrert lån fra samisk *Bonjákas*. Det norske bygdenavnet er *Bonakas*, en form som viser at kvensk har en rolle som formidler av samiske navn til norsk. Hvordan kan vi være sikker på at låneretninga er slik? Det ville vært uproblematisk for norskspråklige å låne formen "Bonjakas" direkte fra samisk pga. at norsk kjenner lydsekvensen [nj]. Denne lydsekvensen er derimot ikke kjent i finsk og kvensk, altså må navnet *Bonakas* være lånt via den kvenske formen *Punakas*. Det er flere tilfeller i navnefloraen vår som viser låneretninga samisk > kvensk > norsk. Ett av de mer kjente er samisk *Guovdageaidnu* > kvensk/finsk *Koutokeino* > norsk *Kautokeino*.

Det andre kontaktspråket til kvensk, norsk, har også satt spor i kvenske stedsnavn. Dette ser vi tydelig i det kvenske bygdenavnet *Kumaveri* i Vardø kommune, som temmelig sikkert er et lydlig lån fra det norske *Komagvær*; den norske uttalen er [kumavær]. Grendenavnet *Patipyy* i Vadsø kommune er også et lydlig lånt navn fra det norske navnet *Paddeby*.

3) Lydlig tilpassing av utmerkingsledd og oversetting av hovedledd, eller delvis integrerte navn. Denne lånemåten er meget vanlig. Mønsteret er slik at utmerkingsleddet integreres, det blir lydlig tilpassa, mens hovedleddet oversettes. Dette innebærer naturligvis at låntakeren forstår det semantiske innholdet i hovedleddet. Låneretninga er ofte slik at utmerkingsleddet lånes fra samisk og tilpasses kvensk språkstruktur.

Men vi har også eksempel på låneretninga norsk > kvensk, jf. norsk *Mebamn* > kvensk *Meebamina*. Hovedleddet *-bamina* er et gammelt svensk lån i vestfinske dialekter. Fjord- og bygdenavnet *Leipovuono* i Porsanger er delvis integrert fra samisk *Leaibevuotna*. Det samiske utmerkingsleddet *Leaibe-* betyr 'older, or'. Slektordet *leppä* 'older, or' er vanlig i finsk og kvensk, jf. for eksempel stedsnavna *Leppäsaari* ('Olderholmen') og *Leppäruto* ('Olderskogen') i Porsanger. En kan derfor undre seg over at ikke hele navnet er oversatt til kvensk i formen "Leppävuono", men her er det altså andre regler som gjelder, dvs. et gammelt og etablert lånemønster. Det norske parallellnavnet er *Olderfjord*.

Utrykte kilder:

Navnemateriale ved Kvensk stedsnavntjeneste

Sentralt stedsnavnregister (SSR)

Andersen, Johnny. Semesteroppgave i namnegransking. NTNU, våren 2002.

Pedersen, Aud-Kirsti, 1988: Stadnamnlån. Fonologi og ortografi i lydlig lånte stadnamn med eit oversyn over fonologien i norsk i Skibotn og i Kvenangsbotn. Hovudfagsoppgåve i nordisk språk. Institutt for språk og litteratur. Universitetet i Tromsø.

Trykte kilder:

Bergsland, Knut, 1991: Samiske stedsnavn i offisielle karter. I *Sámi kulturmuittut*.

Samiske kulturminner. Håndbok i stedsnavnregistrering med rapport fra to seminarer. Red. Hans Ragnar Mathisen. Tromsø: Keviselie forlag. 18–21.

Bjørklund, Ivar, 1985: *Fjordfolket i Kvenangen. Fra samisk samfunn til norsk utkant 1550 – 1980*. Tromsø – Oslo – Bergen – Stavanger: Universitetsforlaget.

Nielsen, Jens Petter, 2001: Interessentskapet får sin endelige form. I *I storlaksens rike. Historien om Altaelva og Alta Laksefiskeri Interessentskap*. Alta. 179-205.

- Niemi, Einar, 1991: Kven – et omdiskutert begrep. I *Varanger årbok 1991*. Alta. 119–137.
- Niemi, Einar, 2002: Kategoriernes etikk og minoritetene i nord. Et historisk perspektiv. I *Samisk forskning og forskningsetikk*. Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH). Publikasjon nr. 2, 2002. Oslo. 22–44.
- Paulsen, Kjell-Arthur, 1987: *Stedsnavn i Sør-Varanger. Språk og navneformer i grenseland*. Sør-Varanger museum. Kirkenes.
- Rapola, Martti, 1940: Jyykeän nimen alkuperän arvoitus. *Virittäjä*. 38.
- Rygh, Oluf, 1924: *Norske gaardnavne*. Finmarkens amt. Kristiania.
- Söderholm, Eira, 1986: Mønstre innen flerspråklig stedsnavnsystem. *Namn og Nemne*. 3. 7–17.
- Westlund, Knut & Søgard, Anne Johanne, 1993: Helse, livsstil og levekår i Finnmark: resultater fra Hjerte-karundersøkelsen 1987–88. Tromsø: Universitetet i Tromsø.

Summary

Kven is the term used for one of the five national minorities in Norway. The Kven place-names of northern Norway have a long history, with the oldest documented names stemming from the 16th century. The Kven people immigrated from northern Sweden and northern Finland to Norway chiefly in the 17th and 18th centuries and settled particularly in areas resembling their homelands, i.e. in areas where the environment was suitable for forestry, agriculture, tar distilling and salmon fishing. During the 19th century, fishing and the mining industry brought even more Kven people to the area. Around 1860 to 1940, the Kven people were subjected to severe norwegianisation, and today their language is extremely threatened. In 2005 the Kven language was recognised as a language separate from Finnish, and efforts are now focused on standardising Kven. There are thousands of Kven place-names in northern parts of Norway. This additional collection of names consists partly of names that are identical to those of the emigration regions, partly of new constructions derived from new industries and contact with Sami and Norwegian. Kven place-names are protected by the Norwegian law on city names, but the process of making Kven place-names visible on maps and signs is nevertheless extremely slow.